

Bóna Judit – Horváth Viktória (szerk.)

Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után (*Pap Johanna*)

ELTE EÖTVÖS KIADÓ. BUDAPEST. 2019. 334 OLDAL

Akikre eddig nem figyeltünk! – Recenzió *Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után* című tanulmánykötetről

Az *anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után* című tanulmánykötet a *Beszéd – Kutatás – Alkalmazás* sorozat tizedik darabjaként jelent meg 2019-ben. Az ELTE Eötvös Kiadó 2013-ban adta ki a könyvsorozat első számát, bővítve ezzel az ELTE Reader tartalmait, ugyanis a kötetek nem csupán papíralapú nyomtatásban, hanem online formában, e-könyvként is elérhetők. A sorozat a könnyű, ingyenes hozzáférhetőségen túl a (köz)érthetőség tekintetében is kiválóan teljesít, a kötet szerzői a beszédtudomány egyes területeivel foglalkozó kutatók és gyakorlati szakemberek elvárásai mellett a téma iránt érdeklődő tágabb közönség igényeit is kielégítik.

A kiadvány előző kilenc részében egy-egy szerző monográfiája hosszú éveken át tartó kutatási eredményekről számol be, például a fonetika, a pszicholingvisztika, a logopédia és a beszédtechnológia témaköreiben, amelyek közül több foglalkozik egészében vagy egy-egy fejezet erejéig a gyermeknyelvvvel. A sorozat jubileumi kötete kimeríthetetlen témát kínál: az anyanyelv-elsajátítás sokáig mellőzött területébe vezeti be az olvasót. Noha az anyanyelv-elsajátítás folyamata az egyes tudományágak képviselőit régóta foglalkoztatja, a kutatók leginkább a hároméves kor előtti időszakra fókuszáltak, hiszen ekkor rövid idő alatt nagy változások következnek be a gyermekek beszédében. A nyelvvelsajátítás azonban nem ér véget az óvodáskor kezdetén, mi több, később is több lényeges fordulópontra figyelhető meg akár a szókincs alakulásában, akár a beszédtervezés egyes szintjeinek a jellemzőiben. A téma aktualitását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a kötetben nem csupán egy szerző nézőpontjából járhatjuk körül a témát, hanem számos diszciplína kutatója közli a legújabb eredményeit. A szerzők között megtalálhatók hazánk felsőoktatási intézményeinek és a Nyelvtudományi Intézetnek az oktatói, kutatói és doktoranduszai, továbbá logopédusok és gyakorló pedagógusok.

A sorozat főszerkesztője, Markó Alexandra, a gyermeknyelvi kötet két szerkesztője pedig Bóna Judit és Horváth Viktória. A tanulmánykötetben összesen 19 publikáció szerepel, ezeket a szerkesztők tematikusan felépítve szervezték kisebb-nagyobb egységekbe. A tanulmányok között olyanok is találhatóak, amelyek a kutatási témaválasztást és/vagy a vizsgált életkort tekintve nívónak számítanak. A témák magukba foglalják a pragmatikai kompetencia fejlődését, a nyelvi tudatosság, az artikulációs bázis, az akusztikai jellemzők és a szókincsfejlődés alakulását, valamint a folyamatos beszéddel összefüggő sajátosságokat. Megtalálható a kötetben két olyan tanulmány is, amelyek az anyanyelv-elsajátítást nem a gyermek, hanem a mintaadás, a környezet oldaláról közelítik meg. Mindemellett a kiadvány sokoldalúságát bizonyítja, hogy a tipikus fejlődésű gyermekeket vizsgáló kutatásokon kívül számos tanulmány foglalkozik az atipikus anyanyelv-elsajátítási folyamatokkal.

A főszerkesztői ajánló és a szerkesztői előszó után a kötetet öt, egymáshoz szorosan kapcsolódó, mégis a pragmatikai kompetenciát eltérő megközelítésből tárgyaló tanulmány indítja. A gyermekek tudatos nyelvhasználatát, pragmatikai fejlődését vizsgáló kutatások előtérbe helyezése a szerkesztők

végiggondolt döntését tükrözi. A gyermekek metanyelvi képességeit kevés tanulmány taglalja nemzetközi és hazai tekintetben is, így a kérdéskörrel eddig nem foglalkozó szakértő vagy „laikus” olvasó is felfedezheti a témában rejlő lehetőségeket. A *metanyelvi és metapragmatikai tudatosság óvodáskorban: 6 éves gyermekek társalgásának metapragmatikai elemzése* című tanulmányt (11–32) Hámori Ágnes jegyzi. A cikk olyan részletesen taglalja az elméleti hátteret, hogy ez akár önálló tanulmányként vagy tankönyvi fejezetként is megállná a helyét. A szerző a bevezetést a mentalizációval összefüggő legfontosabb kutatások felsorolásával kezdi, kiemelt figyelmet fordítva a hazai kutatásokra, majd a metanyelvi tudatosság kérdéskörét érintő vizsgálatokra helyezi a hangsúlyt, ebben szembeveti a nemzetközi kutatások számának a túlsúlyát. Ezt követően rövid betekintést nyerünk a gyermekek pragmatikai képességeit vizsgáló eddigi pszicholingvisztikai és pszichológiai kísérletes módszerekbe, valamint ezek korlátaiba, például: ha a kísérletes módszerek a természetes szituációkból kiragadva vizsgálják egy személy pragmatikai képességeit, mennyire kaphatunk valós képet a pragmatikai kompetenciáról? Ezután következik a tanulmány elméleti keretének a bemutatása, a társas-kognitív pragmatika a nyelv egyik kulcsfontosságú jelenségeként hogyan tekint a metapragmatikai tudatosságra. Összegyűjti a legfontosabb kutatási előzményeket, felvázolja a téma megértéséhez szükséges leglényegesebb, valamint a tanulmány további részében hivatkozási alapként szolgáló fogalmakat. A cikk második felében következik a négy óvodás gyermek közötti, spontán játék közben felvett diskurzusok elemzése, amelyet a szerző kvalitatív és kvantitatív módon is elvégzett, így több szempontból ismerhetjük meg a teljes vizsgálatot. A reflexiók nyelvi megformálásának változatai és a reflektálás tárgyának fő típusai mellett a reflexiók fő funkcióiról is kapunk információt, az eredményeket pedig konkrét gyermeknyelvi példákkal szemléltetve értelmezhetjük.

A kötetben a pragmatikai kompetenciát tárgyaló kutatások sorát Balázs Andrea és Babarcsi Anna tanulmánya folytatja A *pragmatikai kompetencia és nemnyelvi kognitív erőforrások összefüggései* címmel (33–48). A bevezető értelmezi a kutatáshoz szükséges fogalmakat, ez esetben a skaláris és nem skaláris implikatúrákat, továbbá közérthető példák segítségével hasonlítja össze az alulinformatív és az optimálisan informatív állítások jellemzőit. Az aktuális kutatási eredményeik közzétele előtt a szerzők összegzik a gyerekek implikatúraértelmezésével foglalkozó eddigi empirikus vizsgálatokat és értelmezéseiket. Néhány nemzetközi és hazai vizsgálat eredményeinek az összevetése után eljutunk a jelen kutatás előzményeihez, megismerhetjük az új kísérletet kiváltó feltételezést: minél kevésbé fejlettek egy gyermek kognitív képességei, annál kevésbé tudja értelmezni az alulinformativitást. Hipotézisük tesztelésére a szerzők egy olyan módszert hoztak létre – a háromképes kísérletet –, amellyel csökkentik a feladattal járó kognitív terhelést. Ebben az eljárásban a kísérleti személyeknek minden lehetséges helyzetet megmutatnak, vagyis készen kapják az egyes alternatívákat, nincs szükségük „felesleges” mentális erőfeszítésre. A tanulmány önálló kutatási részében a háromképes kísérlet mellett egy másik, kétképes kísérlet is szerepel, végül az eredmények összehasonlítása vezet el a végső következtetésekhez. A két kísérlet azonos képi stimulussal dolgozott, ezekre példákat is láthatunk a kísérleti anyag leírásánál. A két vizsgálat bemutatása egymás után történik, azonos életkorú csoportokkal (3–6 éves óvodások és felnőtt kontrollcsoport), az viszont csak az összefoglalásból derül ki minden kétséget kizáróan, hogy egy gyermek sem szerepelt kétszer a kutatásban. A kísérletek és az eredményeik előremozdíthatják a pragmatikai kompetencia fejlettségét vizsgáló kutatásokat, új módszertani irányt jelölhetnek ki. A kutatás módszere azokat is továbbgondolásra készítheti, akik eddig kevésbé érdeklődtek a pragmatikai kompetencia fejlődése iránt, ugyanis ez a nonverbális eljárás akár egyéb beszédkutatások alapjául is szolgálhat.

Kondacs Flóra A szerintem *diskurzusjelölő jellemzői a gyermeknyelvben* című tanulmánya (49–58) más irányba mozdítja el az olvasót. A bevezetőben a szerző visszakanyarodik a 14. századba: innen kiindulva követi végig a *szerintem* diskurzusjelölő használatát az 1980-as évekig. Mielőtt megismerhetnénk e diskurzusjelölő funkcióbeli értelmezéseit, a *szerintem* angol megfelelőjéről, az *I think* jellemzőiről szerepelnek információk. Az elméleti háttér meglepően rövid, feltételezhetően a téma kismértékű feldolgozottságának köszönhetően. A szerző a kutatását nagy mintán végezte, saját

gyűjtésű korpuszát 167, 3–6 éves korú óvodás gyermekkel készítette. Bábművész segítségével rögzített bábmesekeket vetített le a gyerekeknek, amelyekről irányított beszélgetés során kellett később mesélniük a vizsgálatvezetőnek. Az adatok elemzésében a *szerintem* diskurzusjelölő előfordulásai, ezek funkciói összegződnek, példákkal alátámasztva. A mintában található *szerintem* előfordulások kicsivel több mint fele sugalmazó kérdéseknek köszönhető, ezt a szerző azonban nem előfeszítésként értelmezi. A tanulmány zárásában leginkább az eredmények és a nyelvtörténeti háttér összefoglalásáról olvashatunk. A kutatás ugyanakkor több kérdést felvet, és kiváló alapot jelent a gyermeki nyelvhasználatot a diskurzusjelölők oldaláról megközelítő vizsgálatok számára.

A tipikus fejlődésű gyermekek pragmatikai kompetenciáját vizsgáló kutatásokat kiegészítve Svindt Veronika és Lukács Szandra *A nyelvi megértés sajátosságai és a társas (pragmatikai) kommunikáció zavarával élő gyermek* című írása (59–75) a pragmatikai kommunikációs zavar sajátosságait ismerteti. A tanulmány egy gyógypedagógus és egy nyelvész kutató közös munkája. A bevezetés lényegre törő, mégis tartalmasan körbejárja a pragmatikai kommunikációs zavar diagnosztikus folyamatát és kritériumait, valamint áttekintést ad a zavart magyarázó elméletekről. Svindt és Lukács kötetben szereplő kísérlete előtt röviden megismerhetjük az előzményeket: Svindt egy korábbi, a gyermekek perspektívaváltására való képességét vizsgáló kísérletét, amelynek során egyes gyermekek eltérő reakciójára figyeltek fel, ha a feladatban szereplő implikaturáknak látszólag nem felelt meg a vizuális kontextus. A szerzők a 2019-es kutatásukban ezért célzottan választották ki a kísérleti személyeket, akiknek a feladata adott téri viszonyok felismerése volt egy referenciaponthoz képest. Olyan gyermekek vettek részt a vizsgálatban, összesen tizenhatan, akik a diagnózisuk (autizmusspektrum-zavar; nem specifikált fejlődési zavar; beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézség; expresszív fejlődési zavar; receptív nyelvi zavar; kevert specifikus zavar) és viselkedéses jellemzőik alapján pragmatikai kommunikációs zavart mutattak. Életkoruk 4–7 év közé esett, emellett a kontrollcsoportba 50 fő tipikus fejlődésű gyermek is tartozott. Svindt és Lukács is bábót használtak arra, hogy a gyermekek az adott szituációba kerüljenek. A kutatási eredmények elemzését nemcsak a kontrollcsoport és a pragmatikai kommunikációs zavart mutató csoport összevetésében végezték el a kutatók, hanem a vizsgált célcsoportot további három kategóriára bontva is összehasonlították.

A fejlődési zavarok pragmatikai atlasza formális nyelvészeti keretben című tanulmányt (77–94) a Pécsi Tudományegyetemen működő ReALIS elméleti, számítógépes és kognitív nyelvészeti kutatócsoport tagjai (Viszket Anita, Hoss Alexandra, Kleiber Judit, Alberti Gábor) írták. A tanulmány célja – a kötetben egyedülálló módon – a kutatócsoport által fejlesztett ReALIS-modell bemutatása, amellyel a ReALIS (Reciprocal and Lifelong Interpretation System, azaz Kölcsönös és élethossziglani interpretációs rendszer) létjogosultságát is igazolni kívánják. A pragmatikai kompetencia egyik atipikus jelenségét már az előző tanulmány is tárgyalta, ez az írás viszont több fejlődési zavart említ (például értelmi fogyatékoság, figyelemhiányos/hiperaktivitási zavar), részletesen felsorolva a zavarokra jellemző általános pragmatikai problémákat. A szerzők a pragmatika meghatározását is több diszciplína értelmezésében vizsgálják, és megadják a ReALIS rendszer pragmatikafelfogásának a keretét. Az elméleti háttér után következik a kutatócsoport által kialakított rendszer, a programban leírható lehetséges pragmatikai hibamintázatok ismertetése. A tanulmány utolsó része példákon keresztül mutatja be a rendszerben használt bizonyos jelölési konvenciókat.

A nyelvi tudatosság témakörét Jordanidisz Ágnes és Mihály Orsolya *A fonológiai tudatosság és mondatisméltés összehasonlítása 6 éves óvodások beszédprodukciónak* című tanulmánya (95–105) vezeti be. A gyermekek fonológiai tudatosságának a fejlődését már számos szempontból vizsgálták nemzetközi és hazai vonatkozásban is, ezért a szerzők csupán egy átfogó, bevezető áttekintést adnak az aktuális kutatásukhoz. Röviden ismertetik a fonológiai tudatosság definícióját, a jelenség olvasástanulással összefüggő kapcsolatát és a gyenge fonológiai működés jellemzőit. A fonológiai működés zavarához is hozzájáruló további jelenség, a verbális munkamemória elméleti hátterét is kifejtik, valamint összegzik a fonológiai tudatosság univerzális és nyelvspecifikus jellemzőit. A szerzők a fonológiai tudatosság mérőeszközeit felsorakoztatva mutatják be a dinamikus mérések két irányzatát

és felépítésüket, valamint a verbális munkamemóriát mérő mondatisméltéles tesztek. Jordanidisz és Mihály kutatásában 14 óvodás gyermek vett részt, életkoruk szerint 5–6 évesek, akikkel mondatisméltéles feladatot, a NILD fonológiai tudatosság-teszt két szubtesztjét, a mondókaalapú rímkeresést, valamint a szótag- és a fonématorlás egy-egy dinamikusan átdolgozott változatát vették fel. A verbális munkamemória mérésére szolgáló mondatokat a szerzők a GABI – Gyermeknyelvi Beszédatbázis és Információtár (Bóna et al. 2014) – mondatisméltéles feladatából választották ki. Az eredményeket a szerzők az egyes jelenségek közötti kapcsolatok összefüggésében elemzik, végül a kutatás nagyobb mintán végzett megisméltését helyezik kilátásba, továbbá a mondatisméltés és a nyelvi tudatosság egyéb területeinek összefüggő kapcsolatát jelölik ki a további vizsgálatok tárgyául.

Varga Szilvia és Steklács János a morfológiai tudatosságot egy népszerű és kimeríthetetlen téma, a szövegértő olvasási képességgel összefüggésben vizsgálják *A morfológiai tudatosság és összefüggése a szövegértő olvasás képességével második osztályos korban* című írásukban (107–127). Az elméleti háttér részletes bemutatásában megjelennek – a legfontosabb hazai tudományos munkákra hivatkozva – a szövegértő olvasás képességének az értelmezései, modelljei, az olvasástanítási rendszerek és az olvasástanulás előfeltételei. Az írás érzékletesen vezeti fel a sikeres olvasási képességekhez vezető folyamatot, eljutva az egyik kritikus alapfeltételhez, a nyelvi tudatossághoz, azon belül is a morfológiai tudatossághoz. A szerzők felsorolják a nemzetközi és a hazai kutatások főbb eredményeit, a szófelismerés modelljeit; a morfológiai tudatosság és a szövegértés kapcsolatát magyarázó modelleket pedig ábrákkal is szemléltetik. A kötetben ismertett kutatás egyfajta előtanulmánynak is tekinthető, hiszen a szerzők kialakítottak egy olyan mérőeszközt, amellyel a morfológiai tudatosság és a szövegértés kapcsolatát lehet vizsgálni, majd próbaméréssel megvizsgálták az online teszt megbízhatóságát. A próbamérésről részletes beszámoló készült a kialakítás feltételeinek a meghatározásával, a szubtesztek felsorolásával és a körülmények leírásával. Az eredmények bemutatása részletes, a következtetések átgondoltak, a mérőeszköz gyakorlati hasznosíthatóságát is beleértve. A tanulmány melléklete betekintést nyújt az online tesztbe.

A nyelvi tudatosság alakulásával összefüggésben a nyelvtani formák fejlődése is régóta foglalkoztatja a gyermeknyelvet kutató szakembereket. Langó-Tóth Ágnes *A magyar rekurzív birtokos szerkezet elsajátítása* című tanulmánya (129–143) a rekurzív szerkezetek elsajátítását vizsgáló kutatások sorát bővíti: a magyar rekurzív birtokos szerkezet óvodás és kisiskolás kori elsajátítását és értelmezését elemzi. A cikk első része a rekurzió fogalmát tágabb és szűkebb értelemben is körüljárja, az utóbbit kifejezetten a nyelvi rendszer tekintetében, nemzetközi és hazai kutatók elméleteit bemutatva. A rekurzív szerkezetek típusait példamondatokkal illusztrálja. A rekurzív magyar birtokos szerkezet két lehetséges fajtájának tisztázása után a szerző három korábbi kísérletet mutat be, amelyek közül az egyik egy német, kettő az előző években végzett saját kutatása. A három kísérletből különböző módszereket ismerhetünk meg, a német kutatásban például a gyerekeknek egy hosszú instrukció meghallgatása után több kép közül kellett kiválasztaniuk egy megfelelőt. A szerző 2018-as kísérletében pedig a 6 és 8 éves gyerekeknek, valamint felnőtteknek kellett kiszínezniük egy képet a hallott tesztmondatnak megfelelően. Az aktuális kutatás előzményéül szolgáló kísérlet szintén Langó-Tóth névéhez fűződik, és azt vizsgálta, hogy a szórend hatással van-e a rekurzív névutós kifejezések értelmezésére. A két szórend tesztelése azt mutatta, hogy eltér az értelmezhetőségük, így az aktuális kutatás is a kétféle szórend vizsgálatával valósult meg. A kísérletben összesen 105 személy: 60 felnőtt, 13 ötéves, 14 hatéves és 18 nyolcéves gyermek vett részt. A kísérleti személyek a képi stimulusokat számítógép képernyőjén látták, és a tesztmondatok meghallgatása után választották ki a hallott szerkezetnek megfelelőt. A felhasznált képeket a szerző a korábbi kutatásához képest megváltoztatta, ennek oka feltehetően a német kutatás módszertanának, képi anyagának a kipróbálása volt. A tanulmány befejezéséül szolgáló következtetések átfogó összefoglalást nyújtanak mind a cikk elméleti háttéréről, mind pedig a kutatási eredmények értelmezéséről. Továbbá a szerző levonja a kísérletei során felhasznált módszertanok tanulságait, és kijelöli a rekurzív birtokos szerkezetek tesztelésére alkalmas eljárást.

A kiadvány következő három publikációja a beszédhangok artikulációs és akusztikai jellemzőit eltérő szempontokból tanulmányozza. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének nyelvész kutatói (Krepsz Valéria, Horváth Viktória, Gósy Mária, Huszár Anna) a frázisvégeken produkált magánhangzók temporális mintázatait vizsgálták. A *Magánhangzók temporális mintázata az anyanyelv-elsajátításban – különös tekintettel a frázisvégi nyúlásra* című cikkükben (145–163) a szerzők a bevezetésben a frázisvégi nyúlás történetével összefüggő kutatástörténeti áttekintés során megmagyarázzák a jelenséget, továbbá ismertetik a frázisvégi nyúlás lehetséges okait. A feltételezéseket a fiziológiai alapú magyarázatoktól kezdve veszik sorra a részben vagy teljesen nyelvi tényezőket kiemelő változatokig, majd a teljesség igénye nélkül mutatják be a frázisvégi nyúlás jellemzőit az életkor előrehaladtával. Noha a frázisvégi nyúlás univerzális jelenség, nyelvspecifikus sajátosságokkal is rendelkezik, ezért a magyar anyanyelvű kutatásokat folytatni szükséges. A tanulmányban szereplő vizsgálat négy korosztályban (3, 6, 9 és 12 évesek) elemzi a frázisvégi nyúlás jelenségét, ezzel a szerzők hazai tekintetben egyedülálló életkori összehasonlítást végeznek el. A kutatás anyaga a GABI adatbázisból (Bóna et al. 2014), valamint Horváth (2007) saját gyűjtésű korpuszából származik, és korcsoportonként tíz gyermek narratíváját elemzi. Négy vokális időtartam értékeinek az analizálására kerül sor a szavak utolsó szótagjaiban három kategória szerint. Korcsoportonként listázva példákat is láthatunk a narratívákból. A magánhangzók átlagos időtartamán kívül a magánhangzó-minőségek temporális értékeiről is szerepelnek adatok. Az eredmények értelmezése és a következtetések levonása sok új kutatási kérdést hoz magával. A tudományos igényű tanulmány a közérthető stílusa miatt nemcsak a kutatók, hanem a témában még tapasztalatlan érdeklődők számára is hasznos olvasmány.

A *Gyermekek lingvális artikulációjának variabilitása magánhangzó nyelvkontúrok alapján* című tanulmányt (165–190) az MTA–ELTE „Lendület” Lingvális Artikuláció Kutatócsoport tagjai írták. A kutatási eredmények értelmezését egy nagyobb terjedelmű bevezető könnyíti meg, amelyben az artikulációs csatorna anatómiai változásairól, az artikulációs képesség és a fonetikai jártasság fejlődéséről olvashatunk. A szerzők az életkoronként jól követhető és azonosítható változásokat mindvégig a felnőttkori állapotokhoz viszonyítva taglalják, ezáltal tökéletes, vizuálisan is modellezhető leírást biztosítanak. Logopédus hallgatóknak kiváló olvasmányt nyújt ez az összefoglaló. A bevezető további részében a modern artikulációs vizsgálatok közül megismerhetjük az ultrahangot, a módszer leírását, előnyeit és hátrányait, valamint egy nemzetközi kutatást is a magánhangzók koartikulációs hatásáról. A kísérletben három szótagos, jelentés nélküli hangsorokat vizsgáltak 6 gyermek és 1 felnőtt beszédprodukciónak. Mivel viszonylag kevés – az artikulációs kutatásokat tekintve ez átlagos mintaszámnak feleltethető meg – kísérleti személy vett részt a kutatásban, a szerzők előtanulmányként tekintenek a kísérletre. Ugyanakkor a modern artikulációs vizsgálatok lefolytatásához szükséges eszközök korlátozottan elérhetők, így minden, akár kis mintán, körültekintően elvégzett kísérlet is jelentősen előremozdíthatja az artikulációs kutatásokat.

Tar Éva *A szó belseji mássalhangzó-kapcsolatok elsajátításának sajátosságai beszédhanghibákban, különös tekintettel a likvidákkal képzett kapcsolatokra* című tanulmánya (191–206) nem a tipikus fejlődésű, hanem a beszédhanghiba tüneteit mutató gyermekek artikulációs sajátosságait tárgyalja, kiemelt figyelmet fordítva a likvidákkal képzett kapcsolatokra. A bevezetésben röviden a szó belseji mássalhangzó-kapcsolatok jellemzőiről van szó, valamint a szerző két korábbi kutatásának eredményei alapján a mássalhangzó-kapcsolatok tipikus fejlődésében lezajló elsajátítási folyamata ismerhető meg. A jelen kutatásban 14 fő: 5–7 éves gyermek vett részt, mindannyian a beszédhanghiba- és a nyelvi fejlődési elmaradás tüneteit mutatták. A mássalhangzó-kapcsolatok egymorfémás szavakban szerepeltek, kiváltásuk képmegnevezéssel történt. Az adatokat a szerző az annotálás után az egyezés típusa, a likvidákkal képzett kapcsolódások és a hibatípusok szerint vizsgálta, továbbá akusztikai elemzést végzett egy kiválasztott szón. Az eredmények annak ellenére is értékesek, hogy a kutatás kis mintán és tág életkori határokkal készült.

Váradí Viola és Bóna Judit *A beszéd feladat hatása a gyermekek és kamaszok szünettartására* című tanulmánya (207–220) kezdi meg a következő tematikai egységet, a beszéd folyamatosságát elemző vizsgálatok sorát. Ez a munka a kötetben azon kutatások számát gyarapítja, amelyek az anyanyelv-elsajátítás szempontjából az egészen kései életkorokat célozzák meg. A bevezetésben a szerzők tisztázzák a beszéd szünet fogalmát, felsorakoztatják a néma szünetek vizsgálatára irányuló, illetve a beszéd típusok beszédprodukcióra gyakorolt hatását elemző kutatásokat, végül rátérnek a gyermekek beszédprodukciójában a beszéd szüneteket elemző hazai kutatásokra. A néma szünetek egyes életkorokra jellemző átlagos időtartamát táblázatban is összegzik a magyar anyanyelvű kutatások szerint. Vizsgálatukban rendkívül tág és minden szempontból eltérő életkort jelöltek meg, 20 fő hatéves óvodás és 20 fő tizenhét éves kamasz a GABI adatbázisban (Bóna et al. 2014) szereplő beszédanyagát elemezték. A szünetezést három különböző beszéd feladatban figyelték meg: spontán narratívában, tartalomösszegzésben és képleírásban. A tanulmány adatai lényeges információval szolgálnak a vizsgált életkorokra jellemző beszéd tervezési sajátosságokról, kiegészítve ezzel a meglévő eredményeket.

Vakula Tímea *5–7 éves gyermekek megakadásjelenségeinek alakulása a beszéd típus függvényében* című tanulmánya (221–238) szorosan kapcsolódik a kötetben szereplő Váradí–Bóna-féle és a következő Laczkó-féle kutatáshoz, ugyanis a vizsgálat az eltérő beszéd típusokban produkált megakadásjelenségek előfordulását tárgyalja. A bevezetőben a megakadásjelenségek fogalomkörére, osztályozási rendszereire és a megakadásokat elemző kutatásokra helyeződik a hangsúly, tisztázva a kutatásban használt tipológiát. A szerző a közvetlenül iskola előtt álló és a már kisiskolás gyermekek beszédében jelentkező megakadásokat elemzi. Hangfelvételeket készített összesen 100 kísérleti személlyel, 25 öt éves és 25 hatéves óvodással, valamint 25 első osztályos gyermekkel a spontán beszéd- és képleírás feladatban. A megakadásjelenségek osztályozásában a magyar szakirodalmi hagyományoknak megfelelően Gósy (2005) rendszerét követi, de az elemzés módszerét ahhoz a nemzetközi gyakorlathoz igazította, amely nem a szót, hanem a szótagot tekinti a számítások alapegységének. Az adatokat a megakadások gyakorisága, az egyes típusok megoszlása és összefüggéseik tekintetében elemezte. A tanulmány a gyakorlati szakemberek számára is fontos információkkal szolgál.

A nyelvészet és a beszéd kutatások világával még csak ismerkedő olvasóknak érdemes lehet Laczkó Mária *Megakadásjelenségek középiskolások narratíváiban* című cikkével (239–258) kezdeni a kötet olvasását, ugyanis a szerző röviden ismerteti a beszéd létrehozásában szerepet játszó folyamatokat is. A bevezetésben olvashatunk a megakadásjelenségek különböző kategorizációjáról, a nemzetközi osztályozási rendszerekről. Az elméleti háttér felvázolásában helyet kapott a beszélők önellenőrző folyamatát vizsgáló, illetve a kamaszok beszédprodukciójában jelentkező megakadásjelenségeket tárgyaló csekély számú kutatás is. A szerző 15 és 18 éves középiskolások, csoportonként 15-15 tanuló irányított spontán beszédét elemezte, azaz a középiskolát megkezdők és befejezők beszédprodukciójáról kapott adatokkal dolgozott. Vizsgálta a megakadások gyakorisági előfordulását és az egyes típusok megoszlását, amelyeket többféle mérőszám szerint is megadott, így téve lehetővé a korábbi kutatási eredményekkel való összehasonlítást. Mindemellett a kamaszok monitorozó folyamatairól, a javítások arányáról is olvashatunk. A szerző felhívja a figyelmet az eredmények oktatásban való hasznosíthatóságára, a célzott fejlesztés szükségességére. A kutatás ösztönző hatású lehet a középiskolások nyelvhasználatát elemző vizsgálatok számára is.

Bóna Judit munkáján keresztül új szempontból tanulmányozhatjuk a megakadásjelenségeket, ugyanis vizsgálatában a legújabb nemzetközi szakirodalom által meghatározott tipológiát veszi alapul. A megakadásokat nem önálló megjelenésükben, hanem megakadáskapcsolatonként elemzi. *Megakadáskapcsolatok és komplex megakadások óvodások és kisiskolások beszédében* című tanulmányában (259–272) röviden, mégis alaposan kidolgozva mutatja be a főbb fogalmakat, táblázatok segítségével átláthatóvá és jól értelmezhetővé teszi a megakadások típusait és a korábbi kutatási eredményeket. A szerző 60 tipikus fejlődésű gyermek irányított spontán beszédének hanganyagát

elemezte a GABI adatbázisból (Bóna et al. 2014). Kutatásának egyik érdeme, hogy tág életkori határokat vizsgál, így több korcsoportot is összehasonlít. A vizsgálatba 20-20 gyermek hangfelvételét válogatta be az 5, 7 és 9 évesek korosztályából. A tanulmányban részletes leírás szerepel az adatelemzés módszertanáról. Az eredmények ismertetését a szerző példákkal egészíti ki, a sorozatos megakadásokat funkció szerint is elemzi. Következtetéseinél kiemeli az eredmények használhatóságát a beszédfolyamatozottsági zavarok kutatásában.

Kleiber Judit, Viszket Anita és Dóla Mónika *A gyermekirodalmi szövegek névelőhasználatának és a nyelvhasználat fejlődésének lehetséges összefüggései* című tanulmánya (273–292) egy író gyermekirodalmi könyveinek elemzéséről szól a névelőhasználat tekintetében. A szerzők a bevezetésben életkoronként foglalják össze a gyermekek névelőhasználatának fejlődését, két korábbi kutatásra hivatkozva. Ezután a birtokos szerkezetek névelőzéséről írnak, és kijelölik a jelen vizsgálat tárgyát és célját. A birtokos szerkezet típusait példákkal alátámasztva értelmezik. Beszámolnak korábbi kutatásukról is. A jelen vizsgálat egy hosszabb kutatássorozat része, a korpusz a választott szerzőnek, Berg Juditnak a három különböző életkorú gyermekcsoportnak szánt mesekönyveiben található névelős vagy névelőt elhagyó szerkezeteket tartalmazza. A tanulmány hiányossága, hogy a szerzők a gyermekek kognitív fejlettségével összefüggő névelőhasználatot vizsgáló kutatásokat csak megemlítik. Összegzésként felsorolják kutatási elképzeléseiket, és felhívják a pszicholingvisztika kutatóinak a figyelmét a kutatási témában rejlő lehetőségekre.

A kötet következő írása, Lakatos Boglárka *A színnevek redundáns használata kisiskolás és fiatal felnőtt korban* című tanulmánya (293–306) visszakanyarodik a pragmatika világához. A több alfejezetből álló bevezető felvezeti a gyermeknyelvi kutatásokat a redundáns információk megértésével és produkciójával kapcsolatban. A szerző minden lényeges fogalmat tisztáz. Ismerteti a színnevek redundáns használatát tárgyaló vizsgálatokat, az egyik teszt anyagát részletesen, vizuális szemléltetéssel is bemutatja. Ebben a vizsgálatban 12 első osztályos gyermek és 12 egyetemista vett részt. A kísérleti személyeknek egy babához tartozó ruhadarabot kellett megnevezniük monokróm és polikróm környezetbe helyezett képek segítségével. A kutatás témaválasztása a hazai szakirodalomban egyedülálló, a tanulmány értékét tovább növeli az is, hogy az elméleti áttekintésben számos hasznos módszertannal és kutatási eredménnyel ismerkedhetnek meg a gyakorlati szakemberek.

Szűcs Antal Mór *Fonológiai tudatosság fejlesztése a Mesezene élménypedagógiai módszerével* című tanulmánya (307–322) betekintést nyújt a friss kutatási eredményeket is felhasználó gyakorlati szakemberek munkájába. A *Mesezene* módszert az óvodáskorú gyermekek fonológiai tudatosságának a fejlesztésére alakította ki Ványi Ágnes, Sándor Krisztina és Szűcs Antal Mór (2014) kutatók javaslatai, iránymutatásai szerint. A szerző sorra veszi a fonológiai tudatossággal összefüggő nyelvi műveleteket, részletesen bemutatja a fonológiai tudatosság fejlődésének az állomásait, végül ismerteti a Mesezene módszer programját. A tanulmányban két kutatás is megjelenik, amelyek közül az egyikben iskola előtt álló, mesezenés előképzettséggel rendelkező óvodás gyerekek fonológiai tudatosságát, verbális fluenciáját és fonológiai munkamemóriáját hasonlítja össze a szerző a kontrollcsoport teljesítményével, a másikban pedig a már első osztályos gyermekek graféma-fonéma asszociációját, összeolvasási képességét, fonémaérzékelését és verbális fluenciáját teszteli. A vizsgálatok eredményei a módszer fejlesztő hatásáról árulkodnak, a szakemberek bizakodva várhatják a módszer hatását ellenőrző jövőbeli kutatásokat.

A kötet záró tanulmányának a szerkesztők egy olyan kutatást választottak, amely egy kevésbé vizsgált területet, a tanárok nyelvhasználatát különleges formában dolgozza fel. A diákok szlenghasználatával több hazai kutatás is foglalkozott már, Hollóy Zsolt ezzel szemben a tanulókat érő nyelvi minták oldaláról közelítette meg a szlengkutatást. *A Tanárok tanórai megnyilatkozásainak szókincse: használnak-e szleng kifejezéseket a tanárok?* című tanulmányának (323–334) a bevezetőjében a szerző összefoglalja az osztálytermi kommunikációval kapcsolatos legfontosabb szakirodalmi ismereteket, áttekintést ad a szleng meghatározásáról, jellemzőiről, továbbá felveti a tanóra és a szleng lehetséges kapcsolatait.

Vizsgálatának tárgyául 10 magyarórát választott, amelyeket videóra rögzített és lejegyzett. A kísérleti személyek nemből, korban, gyakorlottságban és munkahelyüket tekintve nem alkottak egységes csoportot, de a szerző az elemzésben ezeket a faktorokat is igyekszik összehasonlítani. A diskurzuselemzést bemutató fejezetben a szlengkifejezések előfordulását megnyilatkozási típusok szerint is megfigyelhetjük, valamint a felvételeken előforduló szlengkifejezéseket nemcsak önmagukban, a kontextusból kiragadva, hanem egy hosszabb példán keresztül is megismerhetjük. A kutatás egy hosszabb folyamat kezdetét jelentheti, amelyet érdemes nagy mintán és számos tényezőt figyelembe véve vizsgálni, bővíteni. A tanárok szlenghasználatával foglalkozó kutatások eredménye a leendő pedagógus generációkat is érdekelheti, hiszen a tudatos nyelvhasználat, a szituációnak megfelelő nyelvhasználati képesség hozzátartozik a pedagógusok kommunikációs kompetenciájához.

Az ELTE Eötvös Kiadó *Beszéd – Kutatás – Alkalmazás* sorozatának jubileumi kötete egy gyermeknyelvi kutatásokat egybegyűjtő válogatás. Különlegessége, hogy a benne szereplő vizsgálatok az anyanyelv-elsajátítás folyamatait egy kevésbé feltárt életkori övezetben, a hároméves kort meghaladó gyermekek körében elemzik. A tanulmányok szerzői különböző diszciplínák kutatói, többen gyakorlati szakemberként is tevékenykednek. A szerkesztők, Bóna Judit és Horváth Viktória olyan változatos témájú cikkeket válogattak be a kiadványba, hogy bármely szakterület képviselője megtalálhatja az érdeklődési körének megfelelőt. A kötetet ajánlani lehet a kutatóknak és a gyakorlati szakembereknek egyaránt, de haszonnal forgathatják a laikus érdeklődők is.

Irodalom

Bóna Judit – Imre Angéla – Markó Alexandra – Váradi Viola – Gósy Mária 2014. *GABI – Gyermeknyelvi Beszédatadtbázis és Információtár. Beszédkutatás 2014.* 246–251.

Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika.* Osiris Kiadó. Budapest.

Horváth Viktória 2017. Megakadásjelenségek és időzítési sajátosságai 6–9 éves gyermekek spontán narratíváiban. In: Bóna Judit (szerk.) *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban.* ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 97–120.

Tar Éva 2017. *Fonológiai fejlődés, variabilitás, beszédhanghibák* ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.

Pap, Johanna: Those who have been ignored so far – A review on the edited volume The process of first language acquisition of children after three years old age [Az anyanyelv-elsajátítás folyamata hároméves kor után]

Az írás szerzőjéről

Pap Johanna

tanársegéd

Debreceni Egyetem

Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar

Gyógypedagógiai Intézet, Hajdúböszörmény

logo.papjohanna[kukac]gmail.com